

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION



AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

SÁRKÁNY, Mihály

A gazdálkodás etnográfiaja és a gazdasági antropológia / Ethnography of Farming and Economic Anthropology

Eredeti közlés/Original publication:

Dissertationes Ethnographiae (Budapest), 1978, 2, 18–30. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.003.612

Dátum/Date: 2019. május / May

filename: sarkany_1978_GazdAntropologia

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

SÁRKÁNY, Mihály: A gazdálkodás etnográfiaja és a gazdasági antropológia / Ethnography of Farming and Economic Anthropology, *AHU MATT*, 2019, **pp. 1–13. old.**, No. 000.003.612, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, a gazdasági antropológia új távlatokat nyit a hagyományos gazdálkodási rendszerek kutatásában

African research in Hungary, economic anthropology opens up new perspectives for the research of traditional economic (farming) systems

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian,
Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

A GAZDÁLKODÁS ETNOGRÁFIÁJA ÉS A GAZDASÁGI ANTROPOLÓGIA

SÁRKÁNY Mihály

Dissertationes Ethnographiae (Budapest), 1978, 2, 18–30. old.

Az ilyen ünnepi alkalom egyszerre kötelez a számbavételre és a továbblépés útjainak fűrkészésére. E kettős célkitűzéshez kívánok hozzájárulni azzal, hogy az anyagi kultúra jelenségeinek egy szűkebb körében végzett eddigi, hazai kutatásokat szembeállítom a néprajztudományban újabban kikristályosodott és már a magyar néprajztudományon belül is jelentkező vizsgálódási iránnyal, kutatási területtel. Konfrontációjukon keresztül megkísérlem feltárni megismerési funkcióikat, egymáshoz való viszonyukat, hogy világosan lássuk, kiépíthetők-e hidak e különböző célkitűzéssel végzett kutatások között, s ha igen, milyen jelentősége volna ennek a további kutatások számára?

A gazdálkodás etnográfijával kezdem, szükségszerűen normatív definícióját adva ennek a vizsgálódási területnek. A gazdálkodás etnográfia – ha helyesen értelmezem – az etnográfának az a területe, amely a különböző gazdálkodási ágak eszközeit, technikáit, munkafolyamatait, munkaszervezeteit tanulmányozza azzal a céllal, hogy a kulturális fejlődés menetét rekonstruálja az ipari forradalom bekövetkezéséig, illetőleg e folyamat törvényszerűségeit megállapítsa. A fenti definíció, ha a ténylegesen végzett kutatásokat nézzük, csak részben helytálló. Az, hogy a gazdálkodás etnográfiai vizsgálata keretében az említett jelenségek tanulmányozására kerül sor, minden bizonnyal helytálló megállapítás. Ám a kulturális fejlődés menetének rekonstruálása többnyire csak egy-egy eszköz, technika, gazdálkodási ág vonatkozásában következik be, a kulturális fejlődés törvényszerűségeinek feltárása pedig inkább csak mint a kutatást vezérlő célkitűzés érhető tetten, bár kétségtelenül igen fontos, hogy mint célkitűzés megfogalmazódott.

A tényszeri vizsgálódásokat illetően megítélésem szerint két világosan kirajzolódó irány különíthető el a hazai gazdálkodásetnográfiai

kutatásokon belül az 1930-as évek óta, amióta ezek a kutatások voltaképpen szisztematizálódtak. Nem csekély méretű anyaggyűjtés folyt ugyan korábban is, sőt találkozhattunk az etnográfiai anyag különböző összefüggésekben értelmezésének kísérleteivel is, ám az összehangolt, módszertanilag rokon elveket követő, egymást erősítő erőfeszítések ebben az időben vették kezdetüket. Hangsúlyozni szeretném, hogy itt kutatási törekvésekről beszélek, amelyek egymásul nem szakadtak el, inkább a kutatás két vonulatának tekinthetők, és a gazdálkodás etnográfiját kutatók többsége nem sorolható Magyarországon egyértelműen egyik vagy másik irányzat művelői közé. Néhány kiugró egyéniség emelhető inkább ki, nem egész életművével, hanem munkássága egy-egy időszaka következtében, amelyben valamelyik törekvés követése vagy követelése fontos szerepet játszott.¹

Az egyik irányzatot kultúrmorfológiai irányzatnak nevezném alkalmazott módszere miatt. A vizsgálódásoknak ez a válfaja tulajdonképpen Graebner nyomdokain halad, éspedig abban a formában, ahogyan Graebner metodológiai elveit a skandináv kutatók az európai anyagra alkalmazták. Ezek a kutatások a jelenben felgyűjtött néprajzi anyagból indulnak ki, s a jelenből visszafelé haladva próbálják meg felgöngyölíteni egyes kulturális jelenségek történetét. Mögöttük az a feltevés munkál – és itt hadd idézzem, amit Vincze István a munkaeszközök morfológiai, tipológiai, technológiai vizsgálatát szorgalmazva írt, hogy a munkaeszközök;

„...művelődéstörténeti vonatkozásban ... fontos útjelzői az eredet kérdésének, a különféle kultúrhatások, kulturális érintkezések érvényesülésének, a belső fejlődésük pedig a termelési feltételek és igények alakulását tükrözi.”²

A jelenségek eredetének megvilágítását, az általuk reprezentált kulturális hatások, kulturális érintkezések megállapítását ez a módszer szükségképpen a jelenségek formai jegyeinek, tehát olyan jegyeinek elemzésén keresztül igyekszik elérni,

¹ Tálasi István: Az anyagi kultúra néprajzi vizsgálatának tíz éve (1945–1955). *Ethnographia* 66, 1955, 5–56. old.

² Vincze István: Magyar szőlőmetszőkések és metszés módok. *Néprajzi Értesítő* 39, 1957, 71. old. Mint az idézett helyből is kitűnik, egy munkaeszköz kimerítő vizsgálata nem szorítkozhat pusztán a morfológiára Vincze István szerint sem.

„... amelyek nem magyarázhatók szükségszerűen a tárgyalt kultúrelemek lényegéből vagy anyagából.”³

A formai jegyek alapján történik a típusalkotás, majd a típusok interpretációja, azaz lehetséges kulturális rokonaik megtalálása, vagy speciális voltak bizonyítása. Mindez kiterjedt forrásfelhasználás (e módszer követői előszeretettel vetik össze az etnográfiai anyagot a régészeti leletekkel) és megfelelő ítélőerő esetén lehetővé teszi, hogy tájékozódási pontokat nyerjünk annak a kérdésnek a megválaszolásához: milyen kulturális erőterben zajlott le a népi kultúra alakulása. Tájékozódási pontjaink sokasodásával az idők folyamán egymást követő erők mennyiségét, azaz hatásának erejét is egyre nagyobb biztonsággal következtethetjük ki. Lehetőség kínálkozik továbbá arra is, hogy bizonyos jelenségek sorozatának ismétlődően együttes előfordulásából kapcsolatot tételezzünk fel ezek között a jelenségek között. Nem csupán „etnológiai lánc” összefüggésre gondolok, mint amilyet például a közép-ázsiai nomádoknál a ló, a nyereg, a nadrág és a lovaglás eredetéről szóló mítoszok alkotnak,⁴ hanem olyan jelenségek korrelációba állítására, amelyek között funkcionális kapcsolódás első pillanatra nem tételezhető fel.⁵ Mindezen esetben következtetéseink csak hipotetikus értékűek lehetnek, legfeljebb statisztikai bizonyossáig juthatunk el segítségével, hiszen ez a módszer csak egyéb tényezők figyelembevételével adhat választ arra a kérdésre, miért függnek össze a szemmel láthatólag összetartozó jelenségek.⁶ További nehézséget okoz, hogy a

³ Graebner Fritz: *Methode der Ethnologie*, Heidelberg 1911, 96. old.

⁴ Eberhard, Wolfgang: Zur Frage der ethnologischen Untersuchung von Hochkulturen. *Zeitschrift für Ethnologie* 72, 2–11, 1941, 6–9. old.

⁵ A Baltikum népeiről készült néprajzi atlasz tanulságait elemezve számol be arról Tyerentyeva, hogy a házak egyes típusainak és az öltözék egyes típusainak elterjedési területe megegyezik a 19–20. század fordulójára vonatkoztatva többé kevésbé és a késő feudálisnál korábbi etnikus elrendeződésnek felel meg. (Ettől, tehát a teljes öltözképtől is eltérően húzódnak a női ing különböző típusainak elterjedési határai, jóllehet ugyancsak etnikus határok mentén. Vö.: Tyerentyeva, L. N.: *Erfahrungen bei der Erarbeitung regionaler historisch-ethnographischer Atlanten*. *Műveltség és Hagyomány XIII–XIV. (Studia Ethnographica et Folkloristica in Honorem Béla Gunda*. Debrecen, 1971, 69–85.), 80–84. old.

⁶ Tyerentyeva példájánál maradva: nyilvánvalóan tisztázni kellett az etnikus folyamatok alakulását a Baltikum térségében ahhoz, hogy a fenti összetarto-

kultúrmorfológiai módszer a gyakorlatban atomisztikus kultúrafelfogást eredményez, hiszen figyelmét egyes kulturális jelenségekre, sőt sok esetben egy nagyobb jelenség-együttes megértése szempontjából nem mindig a legfontosabbakra korlátozza, mert azok a formai kritériumoknak kevésbé felelnek meg. Ezért e módszer nem nyújt lehetőséget a lezajló kulturális folyamatok indítékainak, mozgatórugóinak megértéséhez.

A kultúrmorfológiai módszer alkalmazása során előforduló esetleges hibaforrások kiküszöbölésében igen sokat segít Európa-szerte, így Magyarországon is a néprajzi atlaszok készítése, ami lényegesen nagyobb összehasonlítási anyagbázist nyújt, mint a múzeumok korábban igénybe vett gyűjteményei, sőt lehetőséget kínált olyan jelenségek bevonására is, amelyek formai sajátosságai jól jellemezhetők, ám tárgyiilag nehezen rögzíthetők, mint a határhasználat rendje, vagy az állatok járatása nyomtatásnál és hasonlók. Az anyagbővítéssel és ezzel együtt a feldolgozó anyag minőségének javulásával, mert ez is bekövetkezik a kartografizálás célját szolgáló, tehát meghatározott kritériumoknak eleget tevő anyaggyűjtéssel, nem tágnak, csak jobban realizálhatóvá válnak a kultúrmorfológiai módszerben rejlő lehetőségek. Alátámasztotta ezt a megállapítást Barabás Jenő, aki a Magyar Néprajzi Atlasz hasznosságát abban látja,

„...hogyan megadja majd a lehetőségét egy belső kulturális tagolásnak, amit azután össze lehet majd vetni egyéb meghatározó tényezőkkel. Alig kétséges, hogy az interetnikus érintkezés kérdésében nagyon sok eligazítást kaphatunk a kartográfiai eljárás segítségével. Ezeken túlmenően remélhető, hogy kultúránk nemzeti specifikumainak tisztázásában is előbbre juthatunk, ami a néprajztudománynak lapvető feladata.”⁷

A gazdálkodás etnográfiajának másik hazai irányzatát történetinek nevezem. Ennek légyege, hogy a recens jelenségeket nem egyéb kultúrák hasonló jelenségeivel, hanem elsősorban a történeti anyaggal konfrontálja, történeti bázison kutatja, azt remélve, hogy ez az eljárás

zás megvilágítható legyen. Történhet ez persze fordítva is, a kultúrelem elterjedése is utalhat korábban nem ismert etnikus folyamatokra, ha az említett kultúrelemek egy meghatározott etnikumhoz kötése már bizonyított.

⁷ Barabás Jenő: A Magyar Néprajzi Atlasz elvi és gyakorlati problémái. *Ethnographia* (68: 609–626), 1957, 611. old. Kiemelés tőlem.

– itt Tálasi Istvánt idézem –: „...a jelenségeknek nemcsak korát, kronológiáját teszi pontosabbá, de legfőképpen megmagyarázza keletkezésük, alakulásuk, elmaradásuk okát, a termelési és társadalmi viszonyok kapcsolatából elemezve, és így a morfológia és a munkatörténet reális tényekre tud támaszkodni, az összehasonlítás igényesebbé válik.”⁸

Ennek a vizsgálati módszernek a legszembeesőbb vonása, hogy a néprajzi látcsövet megfordítja. A kultúrtörténeti módszerrel dolgozó etnográfust az jellemezte, hogy a jelenből indult ki, és visszatekintve kísérelte meg felderíteni, hogyan került szeme elé tárgy, amelyet tanulmányozott. A történeti irányultságú etnográfus abból a periódusból indul el, amelyben a jelenség létrejött, megpróbálja végigvezetni azt alakulásának útján, és így újra felfedezni a jelenben megismert tárgyat. A megismerendő azonban változatlanul a tárgy, a technika, a munkafolyamat marad, és az egyéb tényezőkről, amelyek keletkezését, alakulásának módját magyarázzák, csak kiegészítésképpen szerzünk tudomást. Mindenképpen kiemelendő azonban, hogy e módszer követői dialektikus kapcsolatot látnak a gazdálkodás ágai, eszközei, eljárásai és azon termelési viszonyok között, amelyben megjelennek, és szoros (a jelenség és létrejöttének feltételei) viszonyt tételeznek fel a gazdálkodás tényei és a természeti környezet között. Ez az oka annak, hogy bár az ilyen szemlélettel végzett kutatások is egyes jelenségekre irányultak, a népi kultúra szélesebb társadalmi összefüggéseinek tisztázását is elősegítették egy-egy jól körülhatárolt történeti periódusban. Így például a megosztott települések és az extenzív alföldi állattartás és gabonatermesztés vizsgálata 15–18. századi termelési viszonyokat, vagy a különböző kapáskultúrák feldolgozása 18–19. századi társadalmi folyamatokat világított meg.

Ezeknek a vizsgálódásoknak az lehetne a megismerési funkciója, hogy a gazdálkodás jelenségei és a társadalmi viszonyok, továbbá a gazdálkodás jelenségei és a kultúra egyéb szférái közötti kapcsolatokat tárják fel és általánosítsák. Ez utóbbira nemigen találunk példát a történeti beállítottságú etnográfusok műveiben. Ennek oka alighanem az, hogy a szerzők fő céljuknak a választott jelenség történetének minél pontosabb (tehát egyedi sajátosságait minél hívebben tükröző) rekonstrukcióját tekintik. A megismerésnek ez a módja kiegészítője és el-

⁸ Tálasi i. m., 9. old.

lentéte a kultúrmorfológiai megismerésnek és bizonyára ez az oka annak, hogy számos etnográfus kutatásaiban e módszerek összefonódnak, mint a vizsgálódás egymást követő lépcsői. Ebben az összefüggésben hangsúlyoznunk kell, hogy a kultúrmorfológiai módszer elsősorban hipotézisek alkotására alkalmas, míg a történeti módszer a feltételezett összefüggések magyarázatát nyújtja, miközben anyagot szolgáltat a további összehasonlításokhoz.

A gazdálkodás etnográfija után vegyük szemügyre a gazdasági antropológiát, amit úgy definiálhatunk, mint az újratermelési folyamat mozzanatait alkotó tevékenységnek és az azok lezajlását biztosító, a folyamatban magában újratermelő viszonyok vizsgálatát mindazon társadalmak és társadalmi osztályok körében, amelyekre a néprajztudomány figyelme kiterjed. Ez a kutatási ág tehát tulajdonképpen a gazdaság egészét átfogja, központi kérdése a termelő erők és a termelési viszonyok dialektikájának felmutatása lehetne, ha művelői marxista módon gondolkodnának. Valójában nem ez a helyzet. A gazdasági antropológusok többségét jobban foglalkoztatja a különböző gazdaságok mechanizmusainak leírása valamint a gazdasági szervezet és egyéb társadalmi szervezetek összefüggésének tisztázása, mint a termelési mód kategória konkretizálása, ám erre is történnek kísérletek. Ennek a kutatási területnek a kibontakozása elválaszthatatlan a néprajztudomány egészének alakulását erősen befolyásoló két felismeréstől: a társadalom és a kultúra rendszerként felfogásától és az intenzív terepmunka fontosságától, ami, a történeti jellegi vizsgálódásokkal szemben a kutatás időpontjának viszonyaira irányította a figyelmet. A gazdasági antropológiai munkákban ennek megfelelően a gazdasági viszonyok, tehát ember és ember közötti társadalmi kapcsolatok, valamint a gazdasági folyamat egyes mozzanatait, mint a termelés, elosztás stb. lebonyolítása módszereinek, eljárásainak leírása kerül előtérbe, a gazdálkodás eszközei, tárgyi bizonyítékai csak annyiban jönnek szóba, mint ezeknek a viszonyoknak közvetítői, a társadalmi feszültségek, versengés kiváltói, vagy az ökológiai adaptáció megvalósítói és eredményei. Mindenképpen másodlagosan, a társadalmi viszonyok felől közelíti meg őket a kutató, ennek következtében nem is tárja fel olyan mértékben részleteiket, mint a közép-európai intellektuális hagyományokat őrző etnográfus.

Ehelyett a gazdasági viszonyokra összpontosítás viszont módot nyújt arra, hogy a gazdasági antropológus a társadalom struktúráját és működését dinamikus perspektívában szemlélhesse a meghatározó vi-

szonyrendszer megragadásával. Természetesen ez csupán lehetőségként adódik számára, és felettébb kétséges, hogy sikerül élnie vele. Ez az oka annak, hogy a gazdasági antropológia területén kidolgozott általánosítások, mint amilyenek Polányi elképzelései a gazdaság integrációs formáiról,⁹ vagy a parasztság fogalmának értelmezése, élénk vitákat váltanak ki.¹⁰ A viták során a szubsztantivista és formalista tábor mellett, akiket egy korábbi tanulmányomban jellemeztem,¹¹ egyre világosabban kirajzolódik egy marxista álláspontot képviselő csoport, amely kutatásai középpontjába a termelési mód kérdését állítja, a termelési módot olyan realitásként fogva fel, amely nem közvetlenül adódik a kutató számára az adatokban, hanem

„...olyan realitás, amit az ember gondolatban, a tudományos megismerés valóságos folyamatában kell rekonstruáljon, újraalkosson.”

Ennek megfelelően a kutatás két lépésből kell, hogy álljon. Az elsőben a termelési mód külsődlegesen megnyilvánuló, látható logikája mögött fel kell tárni a mélyebben fekvő, alapvető logikát, majd ki kell kutatni és fel kell tárni a termelési mód kialakulásának, újratermelődésének és eltűnésének strukturális és történeti feltételeit – ahogyan a feladatokat Godelier látja.¹² Erre a vizsgálódási módra a magyar tudományosságon belül is akad példa, akár Tőkei Ferencnek és munkatársainak ázsiai termelési mód,¹³ akár Hoffmann Tamás feudalizmus¹⁴ tanulmányaira gondolunk. Feltétlenül meg kell emlékeznünk továbbá

⁹ Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*, Budapest, 1976, 240–251. old.

¹⁰ A parasztság fogalma körüli vitákról, az álláspontokról jó összefoglalást nyújt: Powell, John D.: On defining peasants and peasant society. *Peasant Studies Newsletter* 1: 94–99. old. (1972), valamint Shanin, Theodor: Peasantry: delineation of a sociological concept and a field of study. *Peasant Studies Newsletter* 2: 1–8. old. (1973).

¹¹ Gazdasági antropológiai irányzatok, *Népi Kultúra Népi Társadalom* IV: 347–356. old. (1970).

¹² Godelier, Maurice: *Horizon, trajets marxistes en anthropologie*. Paris, 1973, 26. old.

¹³ Tőkei Ferenc: *Az „ázsiai termelési mód” kérdéséhez*, Bp., 1965. Uő.: *A társadalmi formák elméletéhez*, Bp., 1968. Uő.: *Antikvitás és feudalizmus*, Bp., 1969. Tőkei Ferenc szerk.: *Őstársadalom és ázsiai termelési mód*, Bp., 1976.

¹⁴ Hoffmann Tamás: *Néprajz és feudalizmus*, Bp., 1975, különösen 120–158. old.

Fél Edit és Hoffer Tamás monográfiájáról,¹⁵ amelyet az első olyan hazai munkának tekinthetünk, amelyben terepmunka eredményeként került sor gazdasági antropológiai megfontolások bemutatására, bár megjegyzendő, hogy munkájukban – célkitűzésükkel összhangban – nagyobb súlyt fektetnek az embereknek a javakhoz való viszonya érzékeltetésére, mint annak ábrázolására, hogy az átányiak elgondolásai milyen társadalmi viszonyok kifejeződései.

Mi is hát a két kutatási terület viszonya? A gazdasági antropológia a társadalmi lét egyik szféráját döntően szinkron módon tanulmányozó tudomány, amely e szférát jelentőségének megfelelően mutatja be egy rendszer, a társadalom keretében, s nagy mértékben hozzájárul e rendszer fennmaradását szolgáló összefüggések, törvények feltárásához. Csak marxista művelői tartják feladatuknak a rendszert létrehozó erők vizsgálatát. Kevés kivételtől eltekintve a gazdasági antropológiai vizsgálatok nem tükrözik azokat az ellentmondásokat, amelyek valamely gazdaság átalakulására vezethetnek, viszont nagy pontossággal jelzik előre a gazdasági változások következményeit.

Az európai gazdálkodási etnográfia történeti stúdium, egyes jelenségeket vizsgál eredetüktől napjainkig diakronikusan, anyagot szállít a kultúra fejlődésvonalainak és fejlődéstörvényeinek megállapításához. A gazdasági antropológia esetében a vizsgálatok sikere az alkalmazott interpretáló módszerek megfelelésén múlik, a gazdálkodás etnográfiájában elsősorban a megfelelő források feltárásán. Itt nem két egymást helyettesítő tudományos törekvéstről van szó, hanem olyan kutatásokról, amelyek hasonló vagy azonos tényeket, de legalábbis összetartozó tényeket, más-más célzattal, más-más összefüggésben ismertetnek meg, azaz tárgyukban térnek el egymástól. A vizsgált jelenségek a termelő erők és a termelési viszonyok fogalmam körébe tartoznak, amelyeket a gazdálkodás etnográfusa mint kulturális elemeket vesz számításba, amelyek hozzásegítenek a kulturális fejlődés jobb megvilágításához. Ezzel szemben a gazdasági antropológus számára ezek a jelenségek úgy érdekesek, mint a társadalmi rendszer egyik (a marxista gazdasági antropológusok felfogásában meghatározó) alrendszerének összetevői, amelyek összefüggéseiből az illető alrendszernek és a társadalom egészének felépítésére, működésére (a marxista gazdasági

¹⁵ FÉL, Edit – HOFER, Tamás: *Bäuerliche Denkweise in Wirtschaft und Haushalt*, Göttingen, 1972.

antropológusok szerint továbbá fejlődésére) vonatkozó általánosítások fogalmazhatók meg, törvényszerbségek állapíthatók meg.

A gazdasági antropológia és a gazdálkodás etnográfiai kutatásának azon ága között, amely a kultúrmorfológiai módszert követi, nincs belső, a tárgyból vagy az alkalmazott módszerből fakadó kapcsolat, indifferensek egymáshoz, ami nem zárja ki, hogy a morfológiai vizsgálatot követő interpretációba ne volnának bevonhatók gazdasági antropológiai eredmények is. Más a helyzet a történeti etnográfiával, különösen annak marxista művelőivel, akik a munkaeszközökre sem csak úgy tekintenek, mint művelődési javakra, hanem figyelembe veszik, hogy

„...azoknak a társadalmi viszonyoknak a mutatói is, amelyek között az emberek dolgoznak.”¹⁶

E között az etnográfiai kutatási irány és a gazdasági antropológia között, főként annak marxista szemléletű művelését figyelembe véve, szoros kapcsolat képzelhető el. A gazdasági antropológia a gazdasági jelenségek összefüggéseinek mintáit nyújtva elősegítheti a gazdálkodási technikák létrejötté körülményeinek tisztázását, a gazdálkodás tényeinek történeti nyomozása pedig felderítheti azt az utat, amelyen a gazdasági rendszerek átalakulása, változás ismerhető meg. Voltaképpen itt arra van lehetőség, hogy a gazdálkodás etnográfiájának vizsgálata kiegészüljön azon jelenségek kutatásával, amelyek eddigi kutatási tárgyával a kölcsönös meghatározottság állapotában vannak, és ezen keresztül szilárdabb bázist nyújtson a kulturális és társadalmi rendszer fejlődésének megvilágításához.

¹⁶ Marx, Karl: *A tőke*. I. (Marx – Engels Művei 23.). Bp., 1967, 170. old.

DIE AGRARETHNOGRAPHIE UND DIE ÖKONOMISCHE ANTHROPOLOGIE

Die Agrarethnographie untersucht die Instrumente, die Techniken, die Arbeitsprozesse, die Arbeitsorganisationen der Agrarwirtschaft, um den Verlauf der kulturellen Entwicklung bis zur industriellen Revolution zu rekonstruieren und die Gesetzmäßigkeiten dieses Prozesses festzustellen. Ihre Pfleger sind ungefähr in zwei Richtungen, in die kulturmorphologische und die historische Richtung einzuordnen. Die Anhänger der kulturmorphologischen Richtung versuchen, aus der Vergangenheit zurückschreitend, die Geschichte der einzelnen kulturellen Erscheinungen aufzurollen. In ihrer Untersuchung stützen sie sich, Graebner folgend, auf die formellen Eigentümlichkeiten. Im Falle einer ausgebreiteten Anwendung von Quellen enthüllen sie erfolgreich das Dietz der kulturellen Berührungen, in dem sich die Gestaltung einer Kultur abspielt; sie werfen Möglichkeiten von Verbindungen zwischen solchen kulturellen Erscheinungen auf, die funktionell scheinbar nicht zusammengehören. Diese Methode macht die Aufstellung von Hypothesen möglich. Sie gibt eine Möglichkeit höchstens zur statistischen Beweisführung, aber sie hilft nicht das Ganze einer Kultur beschreiben und gewährt keine Erklärung für die kulturellen Prozesse. Die Ethnographie von historischer Richtung verfolgt die in der Gegenwart erkannte Materie von ihrer Entstehungszeit bis zur Gegenwart zurück, die Materie gleichsam wieder entdeckend, während sie die Verbindung der einzelnen Objekte, der Arbeitsweisen mit den Produktions- und Gesellschaftsverhältnissen erschliesst. Im Vordergrund der Untersuchung steht aber das Instrument, der Arbeitsprozess unverändert und wir lernen das Verhältnis zur naturalgesellschaftlichen Umgebung nur im Interesse der Erklärung der Gestaltung kennen. Die Erkenntnisfunktion dieser Forschung könnte die Erschliessung der Verbindung zwischen den Erscheinungen der Agrarwirtschaft und den Gesellschaftsverhältnissen, bzw. zwischen den Erscheinungen der Agrarwirtschaft und den übrigen Sphären der Kultur sein, für das Stadium des letzteren Zusammenhanges gibt es aber nur wenige Beispiele.

Die ökonomische Anthropologie untersucht die Tätigkeiten welche die Momente des Reproduktionsprozesses ergeben und die deren Verlauf ermöglichenden, sich im Prozesse selbst reproduzierenden Ver-

hältnisse im Kreise aller Gesellschaften, auf die sich die Aufmerksamkeit der Ethnologie erstreckt. Ihre marxistischen Anhänger stellen in den Mittelpunkt den Zusammenhang der Produktionskräfte und der Produktionsverhältnisse, die Konkretisierung der Kategorie der Produktionsweise. Dementsprechend konzentriert diese Forschungsrichtung auf gesellschaftliche Verbindungen, gibt die Möglichkeit, die dynamische Verbindung der Wirtschaft und der Gesellschaft aufzudecken.

Die Agrarethnographie und die ökonomische Anthropologie untersuchen ähnliche, manchmal identische Tatsachen mit einem verschiedenen Zweck in einem abweichenden Zusammenhang, d.h. ihr Gegenstand ist verschieden. Die ökonomische Anthropologie und die Agrarethnographie sind einander ergänzende Wissenschaftszweige, wenn wir die Ethnographie von historischer Richtung Betracht ziehen. Sie stehen in keiner Verbindung miteinander, wenn wir die kulturmorphologische Richtung betrachten. Eben deshalb wäre die Annäherung beider Wissenschaftszweige einander wünschenswert.